

מי היו מצילי הילדים?¹

נחום בוגנר

זה יותר מעשור משמשים דמותם של מצילי היהודים ומניעיהם נושא למחקרים סוציולוגיים ופסיכולוגיים. שלושה מן החוקרים הבולטים בתחום זה, נחמה טק, סמואל אולינר ואווה פוגלמן, הגיעו לכלל מסקנה דומה מזוויות ראייה שונות אשר לאופיים הייחודי של מצילי היהודים וקבעו שאלה היו מיעוט באוכלוסייה, תופעה חריגה ויוצאת דופן בסביבתם בתקופה ההיא. את הסיבות להתנהגותם החריגה, במובן החיובי של המושג, יש לחפש בעברם - בתקופת התבגרותם, בחינוכם בבית הספר, באווירה בבית ובהשפעת הסביבה.¹ טק שהתמקדה במחקרה במצילים הפולנים, קבעה שמדובר באנשים בעלי אופי עצמאי ששמרו בעקביות על דעותיהם, ולא נסחפו עם הזרם המרכזי בחברה. הם היו משוחררים מדעות קדומות ועל-פי הבנתם קבעו לעצמם במה להאמין, אילו דעות מקובלות עליהם, ואילו נורמות של הסביבה אינן לרוחם, ועל כן יש לדחות. בהתנהגותם הם היו אינדיבידואליסטים, גם אם לא תמיד ידעו זאת.²

תכונות אלה, כולן או מקצתן, היו לבטח משותפות לכלל המצילים. אבל נראה שמצילי הילדים שביניהם בולטים ברגישותם המיוחדת לחסרי הישע ובאהבת האדם באשר הוא אדם, רגשות הנובעים מהומניזם עמוק שינקו ממקורות שונים, אם דתיים, אם ליברליים-חילוניים ואם מתוך התנסותם האישית, בבחינת "אל תעשה לחברך את מה ששנא עליך". אנשים אלה ביטאו אהבה זאת לא בהכרזות, אלא בביטוי מוחשי, ביחסם הבלתי אמצעי כלפי הזולת, בגילויי רוך ומאור פנים ובמגע אישי יומיומי. לכן אין זה מפתיע שלנשים היה משקל מכריע בהצלת ילדים, בגלל נטייתן לפעול על-פי רגשותיהן.³

ככל שמרבים לעיין בעדויות על הצלת ילדים בתוך המשפחות, כך קשה יותר לתאר טיפוס מיוחד של מציל ילדים. אנשים אלה היו שונים זה מזה באופיים וברקע החברתי שלהם. הם השתייכו לכל רובדי החברה ולכל גוני הקשת הפוליטית – הם היו בני אצולה ובני המעמד הבינוני; פועלים ואיכרים; בעלי אמצעים ועניים מרודים; משכילים בעלי מחויבות חברתית וחסרי השכלה שלא התמצאו בהוויות העולם; דתיים וחילוניים; אנשים המעורים בחברה, ואינדיבידואליסטים; בעלי משפחות ובודדים. גם מניעיהם לא תמיד היו זהים, ואין מעשה הצלה אחד דומה למשנהו. ביניהם היו ידידי אמת של הורי הילדים שידידותם

Nechama Tec, *When Light Pierced the Darkness: Christian Rescue of Jews in Nazi-Occupied Poland*, New York, 1986; Samuel P. Oliner and M. Pearl, *The Altruistic Personality: Rescuers of Jews in Nazi Europe*, New York, 1992; Eva Fogelman, *Conscience and Courage: Rescuers of Jews During the Holocaust*, New York, 1994
Tec, *When Light Pierced*, pp. 164, 188 2
Friedman, *Roads To Extinction*, p. 414 3

עמדה במבחן עד שחלפו הזמנים הקשים, והיו אחרים שלא היה להם כל קשר עם הורי הילדים, ועזרו אף שלא הכירו אותם כלל. המשותף לכולם היה המחויבות לחיי אדם ורגשות החמלה כלפי חסרי הישע.

להסתיר ילד יהודי בתוך המשפחה לזמן ממושך בתקופת הכיבוש הנאצי לא היה מעשה אלטרואיסטי רגיל ומזדמן בימים כתיקונם, אלא הרפתקה מסוכנת ומתמשכת הדורשת מחויבות עמוקה, שלא היה אפשר לדעת מה יהיה סופה או אם תצליח, וכיצד תשפיע על כל המעורבים בה. מבחינה מקרוב של התנהגות מצילי הילדים עולה שהיתה עקיבות כלשהי במעשיהם. על פי רוב היה מדובר באנשים שלבד מהטיפול הישיר בילד שבחסותם, הם גם סייעו לאנשים אחרים שנקלעו למצוקה. הם נתנו להם בביתם מקלט, אם זמני ואם קבוע, הפנו אותם אל קרוביהם ואל ידידיהם או השיגו למענם תעודות אריות. מדרך הטבע אלה היו אנשים סובלניים, אנשים שראו את האדם שלפניהם ואת מצוקתו וגילו כלפיו אמפתיה. רובם ידעו היטב מהי הסכנה הנשקפת להם ולבני משפחתם, אם הגרמנים יגלו כי הם מסתירים בביתם ילד יהודי. כשבוחנים את מעשיהם, על רקע התנהגות רוב החברה הנוצרית בפולין כלפי היהודים באותה העת, הרי הם בהחלט חרגו מהנורמות המקובלות, ולא נרתעו לשחות נגד הזרם העכור והנגוע באופורטוניזם ובאנטישמיות.

כאמור, הגיבורים הראשיים מקרב מצילי הילדים היו על פי רוב נשים. הן מן הסתם גם נשאו בעול העיקרי של הטיפול בהם. בלי יזמתן, מסירותן ונכונותן להסתכן, לא היה מעשה ההצלה יכול לצאת אל הפועל, בייחוד כשמדובר בילדים קטנים. היו בין המצילות עוזרות בית ומטפלות מסורות של משפחות אמידות שהתקשרו לבני טיפוחיהן, ונשארו נאמנות למעסיקיהן לשעבר עד תום. כזאת, למשל, היתה חלקובה, האומנת הקשישה של אליעזר הוטרר שעוד הספיקה להיות האומנת של אמו. בתקופת המלחמה נשארה אישה אוקראינית פשוטה וערירית זאת חסרת אמצעים, ואפילו דירה משלה לא היתה לה. אף-על-פי-כן החליטה להציל את ילד טיפוחיה, בנם היחיד של מעסיקיה, שנשאר לבד אחרי שכל משפחתו נרצחה. חלקובה נטלה אותו עמה ושוטטה עמו ברחובותיה של העיר לבוב. הם התגוררו בחורבות של בתים הרוסים והתקיימו מאיסוף נדבות.⁴

היו משפחות חשוכות ילדים שקלטו ילד או ילדה יהודים כדי שיביא מעט שמחה לביתם. בינתיים נקשרו אליו וגמלה בלבם ההחלטה שאם הוריו לא יינצלו, יאמצו אותו ויגדלוהו כאילו היה ילדם. לפני שגורשה למחנה ריכוז, מסרה אישה יהודייה את בתה "קרישיה" בת השנתיים למשפחת כורים חשוכת ילדים בעיירה ויליצ'קי כדי שיסתירו אותה. הפעוטה עוררה באשתו של הכורה את אהבתה האימהית, והיא אימצה אותה אל משפחתה, ואף שהאימוץ נעשה בלא הליך משפטי, הרי היא קיוותה בלבה שהיא תישאר שלה לעד.

4 עדות אליעזר הררי, מת"ב 22(68).

מסיבה זאת היא גם סירבה לקבל תמיכה מארגון "ז'גוטה" שסייע ליהודים מסתתרים בצד הארי, בטענה ש"קרישיה היא שלי, שלנו". צל של סכנת מוות ריחף מעל ביתה משום שהעניקה חסות לילדה יהודייה, אך היא לא נרתעה כלל. היא היתה מוכנה להסתכן למען האושר והשמחה שהילדה הביאה לביתה. בעלה שקודם לכן נהג להיעדר מהבית אחרי העבודה ולבלות עם חבריו בבית מרזח, שינה את נוהגו, ומאז הובאה הפעוטה לביתם לא עזב עוד בערבים את הבית. הילדה היתה יפה והאישה הלבישה אותה יפה. אחרי ששהתה בביתה כמה חודשים, לא זכרה עוד את אמה האמיתית וקראה למאמציה הפולנים אימא ואבא ולא היה גבול לאושרם. האישה סידרה לילדה בכוחות עצמה תעודות המוכיחות שהיא בתה של קרובת משפחה שנפטרה, והיו לה כוונות ברורות לאמצה לה לבת, אם אמה לא תשוב. כשפעילת ז'גוטה, מרים הוכברג (מריאנסקה), רמזה לה על המצב שעלול להיווצר עם שובה של האם הטבעית, השיבה לה, "לעולם לא אפרד מקרישיה. אם יהיה עלי למסור אותה חזרה, אלך אחריהם לכל מקום שילכו, אפילו אם יהיה עלי לנטוש את בעלי, גם אם אהיה להם רק משרתת בלית ברה".⁵

היו בין המצילים נשים בודדות שידעו בחייהן סבל ובדידות, והיו מוכנות להסתכן ולאסוף אל חיקן ילד יהודי. בשבילן המאבק להצלתו היה לאתגר ולתוכן חייהן. זה היה סיפורה של ליאוקדיה יארומירסקה שאספה אליה את הפעוטה הנטושה שפרה יוניש והחליטה להציל אותה ולאמצה. יארומירסקה היתה אשה קשת יום, אך חדורת אהבת אדם. לפני שמצאה את שפרה, היא ידעה מעט מאוד אושר בחייה. יארומירסקה נולדה למשפחת פועלים והיתה לה ילדות אומללה. בגיל שש היא התייתמה מאמה, ואביה נישא בשנית. אך בטרם מלאו לה שש עשרה שנים גם הוא נפטר. אמה החורגת התעמרה בה, וכבר מגיל צעיר היא נאלצה לקיים את עצמה מעבודתה. יארומירסקה נישאה לפני פרוץ המלחמה, אך אושרה לא האריך ימים. היא היתה אישה חולנית וכשפרצה המלחמה עוד לא היו לה ילדים. ב-1940 נאסר בעלה והיה לאסיר פוליטי באושוויץ, והיא שוב נשארה בודדה. כדי להתקיים, היא נאחזה בכל עבודה מזדמנת. היא היתה כובסת, עובדת ניקיון, משרתת. לבסוף השיגה עבודה במחסנים של הצבא הגרמני בשכר פרוטות. אולם יותר משסבלה ממחסור, סבלה מדיכאון ומבדידות. שלוש השנים ששפרה הקטנה היתה אצלה היו רבות מעללים. אף-על-פי-כן היא גרמה לה אושר ועוררה בה את כל האינסטינקטים האמהיים. לימים כתבה יארומירסקה על השינוי הפתאומי שחל בחייה בזכות הילדה, ועל האושר שהביאה עמה בימים הקשים והקודרים שעברו עליה אז:

5 פלג ובן-צבי, *מחוץ לחומות הגטו*, עמ' 102-103.

הייתי חוזרת הביתה מוקדם יותר... רק ביום א' של השבוע יכולנו להיות כל היום ביחד. פינקתי אותה ושיחקנו יפה. רכשתי את אמונה... אני חייתי רק אתה ובשבילה, וכאילו צמחו לי כנפיים. נעלמו האדישות והדיכאון. לא היה לי דבר לחשוב עליו, פרט לבוגושיה שלי... כשהייתי חוזרת מהעבודה, היתה כה שמחה עד שעוד בהיותי לבושה במעיל, הייתי מוכרחה לחבקה ולנשקה, עד שנתנה לי להתפשט.⁶

היו גם משפחות מרובות ילדים שאהבו ילדים שלא יכלו לשאת במצוקתם של ילדים עזובים שנקרו בדרכם, ואספו אותם אליהן. כזאת היתה משפחת מילקובסקי מהכפר קוצ'רי שבאזור ביאליסטוק. שמונה בנות ובנים היו לזוג אדולף וסטניסלבה מילקובסקי. הם היו משפחת איכרים אמידה והתגוררו בבית גדול המוקף גן עצי פרי. דבר לא חסר להם. לפני המלחמה היו לאבי המשפחה, אדולף, קשרי מסחר עם יהודי העיירות השכנות שנהגו לפקוד את ביתו לצורכי עסקים. כשהגרמנים החלו להשמיד את יהודי הסביבה, ושכניהם האיכרים התנכרו להם וסייעו במלאכת הרצח, לא סגרו בני משפחת מילקובסקי את דלת ביתם בפני היהודים הנרדפים. אמנם בני המשפחה לא התהדרו שהם אנשי מחתרת, אך באסם שבחצר היתה האם ברוניסלבה מכינה במיוחד דלילי מרק וככרות לחם כדי שהיהודים הנמלטים שסבבו בלילות בכפר, יוכלו לשבור את רעבונם. באחד מערבי החורף הקרים של שנת 1942 שמעה סטניסלבה מילקובסקה קול בכי של ילד עולה מהגן שליד הבית. היא יצאה החוצה אל הכפור ואחרי כמה דקות חזרה ובזרועותיה ילדה קטנה בוכייה כבת חמש. זאת היתה שרה מנשינסקי מהעיירה דרוהיצ'ין. היא הגיעה לגן בשארית כוחותיה, רעבה וקפואה, לאחר שאחת מנשות הכפר שקיבלה על עצמה להסתיר אותה תמורת תשלום שקיבלה מידי אמה, זרקה אותה לרחוב. באותה עת איש ממשפחתה כבר לא נשאר בחיים. כשהתאוששה התרפקה על צווארה של מילקובסקה ואמרה לה ששמה סוניה. בני משפחת מילקובסקי החליטו להשאיר אותה אצלם, שיכנו אותה בחדר של בנותיהם הקטנות, והיא היתה לבת בית. כשהשכנים החלו להתעניין בילדה החדשה שפתאום הופיעה אצלם, וחשדו שהיא יהודייה, העבירה אותה מילקובסקה לתקופת מה לאחותה באחד הכפרים המרוחקים כדי שלא תוסגר. לאחר מכן החזירה אותה אליה ושוב לא נתנה לה לצאת מהבית. הילדים קראו לה "זושיה" ונהגו בה כאילו היתה אחותם. הקטנים לא ידעו שהיא יהודייה, ואילו הגדולים חונכו לגונן עליה ולהסתיר אותה כל אימת שגרמנים הזדמנו לסביבה. שרה נשארה בבית משפחת

6 "בוגושיה", עמ' 9.

מילקובסקי עד סוף המלחמה, ואף שבני הזוג מילקובסקי כבר לא היו אנשים צעירים, הם לא התכוונו לוותר עליה, אלא אם כן מישהו ממשפחתה הקרובה יבוא לדרוש אותה.⁷ היו מצילים חדורי אמונה דתית שהיו מוכנים להיחלץ להצלת ילדים ממוות גם כשהמעשה היה כרוך בסיכון חייהם וחיי הקרובים להם. כזאת היתה זופיה בוצ'קובסקה, פולנייה וקתולית מאמינה מוורשה שנקלעה עם משפחתה לגליציה המזרחית, אזור שרוב תושביו היו אוקראינים אנטישמים שסייעו לגרמנים להשמיד את היהודים. בוצ'קובסקה היתה מאושרת כשהצליחה לחלץ את הנקה בראון מידי רוצחיה. כשהביאה אותה לביתה, מיהרה להסדיר לה תעודת לידה על שם משפחתה, וכדי לא להסתכן החליטה משפחת בוצ'קובסקי להחליף את מקום מגוריה ולעקור לעיר לבוב. הנקה היתה ילדה יפה טובת מזג, ובני הזוג בוצ'קובסקי אהבו אותה מאוד. עד סוף המלחמה הם חיו בפחד מתמיד שמא מישהו יזהה אותה וילשין עליה. הנקה נקשרה לבוצ'קובסקה למן הפגישה הראשונה עמה, וכשהסכימה שתקרא לה "אימא", היתה מאושרת. היא גדלה בבית משפחת בוצ'קובסקי עד בגרותה והיתה בתם לכל דבר. כשנישאה ועמדה לעלות ארצה, היא התקשתה מאוד להיפרד מהם. ביומנה כתבה, "קשה לתאר את געגועי אל הורי, את הפרידה מאמי. הנכס הגדול ביותר שרכשתי ממנה היה אהבת אדם".⁸

*

השאלה כמה ילדים הצילו משפחות נוצריות בפולין העסיקה בשעתו רבות את הציבור היהודי, ובייחוד את אלה שניסו להחזירם אל כור מחצבתם. הממעייטים דיברו על מאות ילדים, והמגזימים - על אלפים רבים. מאז ועד היום אין בידינו תשובה ברורה לשאלה זאת, וספק אם תימצא ביום מן הימים מכיוון שלא נערך כל רישום מפורט של ילדים אלה, לא בתקופת המלחמה ולא אחריה. הרשימות שבידינו הן חלקיות ומפרטות בעיקר את הילדים שאחרי המלחמה שהו בבתי ילדים שונים בפולין, בלי לציין היכן ניצלו.⁹ על-פי אחד האומדנים הראשונים של המוסדות היהודיים באירופה, בסוף 1945 עדיין שהו בין 2,000 ל-3,000 ילדים בבתי משפחות נוצריות בפולין.¹⁰ אם נניח שרוב הילדים בני שתים עשרה ומטה שניצלו על אדמת פולין, הוסתרו אצל משפחות, אזי נראה שאומדן זה סביר.

מקור: בוגנר נחום, בחסדי זרים, יד ושם, ירושלים, 2000, עמ' 72-78

7 עדויות מריה ויסלוצקה-מילקובסקה ושרה גולד, אי"ש, M-31/4028.
8 עדויות זופיה בוצ'קובסקה וחנה פודושין, אי"ש, M-31/239.
9 Dobroszycki, Survivors of the Holocaust in Poland, pp. 16-18, 93-162
10 מברק משטרוק (משטוקהולם) לדובקין (ירושלים) 5.11.45, ארכיון ציוני מרכזי (אצ"מ), S26/1317.

